

سه غزل ترکی

شیخ عزالدین حسن اوغلو اسفراینی (۱۲۶۰-؟)

نخستین اشعار کلاسیک به زبان ادبی ترکی آذربایجانی

مهران بهاری

[/http://xorasan.blogspot.com](http://xorasan.blogspot.com)

سۆزوموز

شاعر و متصوف بزرگ ترک، "شیخ عزالدین اسفراینی خراسانی" متخلص به "حسن اوغلو" در تذکره های قدیمی و نیز تاریخ ادبیات آذربایجان از موقعیتی استثنایی برخوردار است. او به عنوان پیشگام و یکی از مهمترین شعرایی که به زبان ترکی آذربایجانی سروده اند پذیرفته شده است.

تاریخ ترکی ادبی در خراسان، ایران، آذربایجان و ترکیه همه با اشعار شعرای ترک خراسان شروع میشود. اولین شعرای ترکی گوی در آذربایجان حسن اوغلو و در آنادولو خواجه دحانی هر دو از ترکهای خراسان میباشند. موقعیت این دو در ادبیات ترکی، بسان موقعیت حنظله بادغیسی و ابوشکور بلخی نخستین شاعران فارسی سرا از افغانستان امروزی است.

حسن اوغلو اسفراینی، متولد شهر ترک نشین اسفراین در خراسان در قرن ۱۳ میلادی بوده و از ترکان خراسان است. این صوفی حروفی (بانی دین - مذهب آذربایجانی حروفی، "فضل الله نعیمی تبریزی" است) که شرح حال مختصر او در تذکره الشعرا دولتشاه سمرقندی آمده، به سال ۱۲۶۰ میلادی فوت نموده است. بنا به این منبع،

حسن اوغلو در عالم طریقت مرید "شیخ جمال الدین ذاکر" بوده است. این خود نشان میدهد که محتملا او در سالهای پایانی قرن ۱۲ میلادی دنیا آمده است.

وی در اشعار ترکی خویش مخلص "حسن اوغلو" و در اشعار فارسی "پور حسن" را بکار برده است. از آنجاییکه زبان شعری وی روان، با صلابت و متکامل است گمان نمیرود که این سروده ها نخستین نمونه و تجربه های شعری در زبان ترکی باشند. با اینهمه به سبب آنکه فعلا آثار قدیمیتری به زبان ادبی ترکی آذربایجانی در دست نیست، سروده های حسن اوغلو به عنوان نخستین نمونه های زبان ادبی و نظم ترکی آذربایجانی و خود وی نیز به عنوان نخستین شاعری که به زبان ملی ترکی آذربایجانی شعر سروده است پذیرفته میشود.

اشعار حسن اوغلو در خاورمیانه، حتی شمال آفریقا بسیار رایج بوده است. غزل او در مدت کمی در بین ترکان آذربایجان، آناتولی و مصر محبوبیت یافته و شعری مانند "سیف سرایی" شاعر قپچاقی دربار دولت ترکی مملوک مصر در قرن ۱۴ میلادی و "احمد داعی" در قرن ۱۵ میلادی در آناتولی بر آن نظیره نوشته اند.

حسن اوغلو دارای دیوان شعری به زبانهای ترکی و فارسی بوده که به روزگار ما نرسیده است. امروزه از سروده های وی تنها سه غزل ترکی و یک شعر فارسی در دست است. از اینها دو غزل، توسط تذکره نویسهای قپچاقی حفظ شده است. برخی قطعات ترکی در "تذکره عاشق چلبی" نیز به وی نسبت داده شده اند.

اسفراین امروزه: ترکها که بزرگترین گروه ملی استان خراسان شمالی و رضوی را تشکیل میدهند در این ناحیه در شهرها و روستاهای تماما ترک نشین و یا آمیخته با دیگر گروههای ملی زندگی میکنند. اسفراین نیز یکی از اینگونه شهرهای خراسان است که علی رغم همسان سازی و فارس سازی گسترده ترکان این خطه، اکنون نیز اقلا یک سوم از جمعیتش را ترکها تشکیل میدهند (دو سوم بقیه را کردها و فارسها تشکیل میدهند). معمول است که لهجه ترکهای این نواحی که بیشتر در اسفراین، صفی آباد و بام و سکونت دارند، زیرگروه "جنوب-غربی" لهجه های "ترکی خراسانی" نامیده شوند. ترکی خراسانی و ترکی آذربایجانی امروزه دو گروه لهجه های عمده زبان ترکی در ایران و خاورمیانه را تشکیل میدهند.

بسیار بجا خواهد بود که هنرمندان و خادمین فرهنگی و ادبی ترکهای ایران، بویژه ترکهای خراسان و آذربایجان، حتی دولتین ایران و آذربایجان، برای گرامیداشت حسن اوغلو و یادبود خدمت وی به زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی، آذربایجان و ایران، همه ساله مراسم یادبودی برگزار و یا حتی مجتمع-انجمنی در شهر اسفراین بنام وی تاسیس نمایند. برپا ساختن تندیس وی در اسفراین و یا حتی تخصیص روزی به نام وی جهت روز ملی شعر ترکی نیز میتواند اندیشیده شود.

در زیر سه نخستین غزل به زبان ترکی آذربایجانی، یادگار حسن اوغلو تقدیم میشود:

بیریمینجی غزل – غزل اول

عجب! بیلسم منی شئیدا قیلان کیم؟
منه بو عشق اودون پئیدا قیلان کیم؟

عجبله‌ره، عجب قالدیم ایلاه‌ی!
ایمان اهلین دؤنوب، ترسا قیلان کیم؟

قامیشدان شکر-و داشدان جواهر،
آغاجدان دانه-یی خورما قیلان کیم؟

تیممیش ایکی تورلو داماردیر،
کیمین ایرماق، کیمین دریا قیلان کیم؟

قوی بو تدبیری! گل تقدیر ائله!
بو گونکو وعده‌نی فردا قیلان کیم؟

بو نعین فرشین، هر دم بو فرراش،
بو عرشین رنگینی مینا قیلان کیم؟

حسن اوغلو، بو بیر قطره مئیدن،
آنین خوب صورتین زیبا قیلان کیم؟

Biriminci Qazal

*Əcəb bilsəm məni şeydâ qılan kim?
Mənə bu eşq odun peydâ qılan kim?*

*Əcəblərəm, acəb qaldım ilâhi
İman əhlin dönüb, tərsâ qılan kim?*

*Qamışdan şakkər-o daşdan cəvâhir
Ağacdən dâne-yi xurma qılan kim?*

*Tənim yetmiş iki türlü damardır
Kimin ırmaq, kimin dəryâ qılan kim?*

*Qoy bu tədbiri, gəl təqdîr eylə
Bugünkü və'dəni, fərdâ qılan kim?*

*Bu nə'tin fərşini, hərdəm bu fərraş
Bu ərşin rəngini, mînâ qılan kim?*

*Həsənoğlu, bu bir qətrə menîdən
Anın xub sûrətin zîbâ qılan kim?*

ایکیمینجی غزل - غزل دوم:

آپاردی کۆنلومو بیر خوش قمر اوز، جانفزا دیلبر،
نه دیلبر؟! دیلبر-ی شاهید، نه شاهید؟! شاهید-ی سرور.

من اؤلسه‌م، سن بت-ی شنگول، صوراحی ائیله‌مه غولغول!
نه غولغول؟! غولغول-ی باده، نه باده؟! باده-یی احمر.

باشیمدان گنچمه‌دی هر گیز، سنینله ایچدییم باده،
نه باده؟! باده-یی مستی، نه مستی؟! مستی-یی ساغر.

شها! شیرین سۆزون قیلیر، میصیر ده هر زامان کاسید،

نه کاسید!؟ کاسید-ی قییمت، نه قییمت!؟ قییمت-ی شککر.

توتوشمایینجا در آتش، بلیرمه ز خیصلت-ی عنبر،
نه عنبر!؟ عنبر-ی سوزیش، نه سوزیش!؟ سوزیش-ی میجرم.

ازلده جانیم ایچینده، یازیلدی صورت-ی معنی،
نه معنی!؟ معنی-یی صورت، نه صورت!؟ صورت-ی دفتر.

حسن اوغلو سنه گرچی، دوعاچیدیر، ولی صادق،
نه صادق!؟ صایدق-ی بنده، نه بنده!؟ بنده-یی چاکر.

İkiminci Qəzəl

*Apardı könlümü bir xoş qəmə, üz canfəzâ dilbər
Nə dilbər? Dilbər-i şâhid, nə şâhid? Şâhid-i sərvar*

*Mən ölsəm, sən but-i şəngül, surâh-i eylâmə qulqul
Nə qulqul, qulqul-i bâdə, nə bâdə? Bâdə-yi əhmər*

*Başımdan geçmədi hərgiz, səninlə içdiyim bâdə
Nə bâdə? Bâdə-yi məsti, nə məsti? Məsti-yi sâğər*

*Şəha şîrin sözü'n qılır, Misir'də hər zaman kâsid
Nə kâsid? Kâsid-i qiymət, nə qiymət? Qiymət-i şəkkər*

*Tutuşmayınca dər âtaş, bəlirməz xislət-i ənbər
Nə ənbər? Ənbər-i sûziş, nə sûziş? Sûziş-i micmər*

*Əzəldə cənım içində, yazıldı sûrət-i mə'ni
Nə mə'ni? Mə'ni-yi sûrət, nə sûrət? Sûrət-i dəftər*

*Həsənoğlu sənə gərçi duâçıdır, vəli sâdiq
Nə sâdiq? Sâdiq-i bəndə, nə bəndə? Bəndə-yi çâkər*

اوچومونجو غزل - غزل سوم

نئجه سین؟ گل ائی اوزو آغیم منیم!
سن اریتدین اودلارا یاغیم منیم.

آند ایچهره م، سندن آرتیق سئومه یه م،
سنین ایله خوش گئچهر چاغیم منیم.

حوسن ایچینده سنه مانند اولمایا،
اصلی اوجا، کؤنلو آچاغیم منیم.

آل الیمی اره ییم مقصودوما
قویما اوره کده یانا داغیم منیم.

سن رقیبه سیررینی فاش ائیلهدین،
آنین ایله اولدو شیلتاغیم منیم.

قیشلادیم قاپیندا ایتلرین ایله
اولدو کویون ایشته یایلاغیم منیم.

من اولوجه ک یولونا گؤمون منی،
باخادورسون یارا تورباغیم منیم.

تورباغیمدان بیته حسرتله آعاج

قیلا زاری جومله یارپاغیم منیم.

بو حسن اوغلو سنین بندن دورور،
آنی رد ائتمه! ائی اوزو آغیم منیم.

Üçümüncü Qəzal

*Necəsin? gəl ey üzü âğım mənim
Sən əritdin odlara yâğım mənim
And içərəm, səndən artıq sevməyəm
Sənin ilə xoş keçər çâğım mənim
Hüsn içində sənə mənənd olmaya
Əsli uca, könlü alçâğım mənim
Al əlimi, ərayim məqsuduma
Qoyma ürəkdə yana dâğım mənim
Sən rəqibə sirrini fâş eylədin
Ânın ilə oldu şiltâğım mənim
Qışladım qâpında itlərin ilə
Oldu kûyun, iştə yaylâğım mənim
Mən ölücək, yôluna gömün məni
Bâxa dursun yâra, torpâğım mənim
Torpağımdan bîtə həsrətlə ağac
Qıla zârı cümlə yarpâğım mənim
Bu Həsənoğlu sənə bəndən durur
Ânı rədd etmə, ey üzü âğım mənim*

سۆزلوک:

اره ییم *Ərayim*: برسم
اوزو آغ *Uzu ağ*: رو سید
اؤلوجه ک *Ölücek*: به هنگام مرگ
ایرماق *Irmaq*: رودخانه
ایشته *İştə*: اینک
آن *An*: او
باخادورسون *Baxadursun*: خیره شود
بلیرمهز *Bəlirməz*: آشکار نمیشود
بیته *Bitə*: سبز شود، بروید
توتوشماق *Tutuşmaq*: آتش گرفتن، شعله ور شدن
تورلو *Türlü*: نوع، گونه
چاغ *Çağ*: زمان، وقت
قامیش *Qamış*: نی
قیشلماق *Qışlamaq*: مسکن گزیدن (در زمستان)
کؤنلو آچاق *Könlü alçaq*: متواضع
کؤنول *Könül*: دل
گؤمون *Gömmün*: دفن کنید
میصیر *Mısır*: مصر

گئر چه یه هو !!!!